

VZPOMÍNÁME: ŽIVOT NA VSI

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Čím byl charakteristický život na socialistickém venkově a nakolik se odlišoval od městského života?

Ve venkovském prostředí byl život přes velkou snahu komunistického režimu zmenšit rozdíly oproti městu výrazně odlišný. Ovlivněn byl zejména zemědělstvím, kde pracovala většina venkovských obyvatel. V padesátých letech, kdy byla podle sovětského vzoru zahájena radikální kolektivizace venkova, se zrychlila migrace do měst, která pokračovala také v následujících desetiletích. Ekonomické výsledky jednotných zemědělských družstev a státních statků byly i z tohoto důvodu dlouho nepříznivé. Situace se zlepšila až pomocí masivního využití chemických prostředků, které ovšem nepříznivě ovlivňovaly stav životního prostředí.

Na vesnicích se také postupně vytvářel prostor pro volnočasové aktivity, které měly nahradit předchozí potlačované kulturní a náboženské tradice. Na venkově byly často stavěny v akcích „Z“ kulturní domy se sály, kde se promítaly filmy a pořádaly se o víkendu taneční zábavy. Kdysi živý venkovský spolkový život byl často redukován pouze na požárnícká a myslivecká sdružení. Ve městech bylo příležitostí pro trávení volného času nepoměrně více, zejména v kulturní a sportovní oblasti.

V sedmdesátých letech se velmi rozšířilo víkendové chalupaření, které bylo pro řadu lidí útekem z normalizační šedi a náhražkou za nedostatečný prostor pro osobní iniciativu nejen v zaměstnání. Tomuto trendu napomohlo zrušení pracovních sobot a zvýšený počet osobních automobilů v soukromých rukou.

2. Jakým způsobem se vynucoval vstup do jednotných zemědělských družstev?

Jednotná zemědělská družstva (JZD) byla v Československu zakládána po únoru 1948 podle sovětského vzoru. V únoru 1949 poslanci Národního shromáždění odhlasovali zákon o JZD. Na počátku byla sice zdůrazňována dobrovolnost a možnost výběru přechodných typů družstev, ale záhy převládla násilná podoba kolektivizace venkova. Jejím nejradikálnějším projevem byla v letech 1951–1953 akce „Kulak“ (v dobových dokumentech se používala zkratka akce „K“), kterou koordinovalo Ministerstvo národní bezpečnosti. V jejím rámci bylo ze svých statků násilně vystěhováno tři až čtyři tisíce selských rodin, které často hospodařily na místě několik generací.

Vstup hospodářů do JZD byl vynucován mnoha způsoby. Nejčastějším bylo uložení velkých dodávek, tedy zemědělských produktů. Při jejich nesplnění hrozila sedlákovi kriminalizace a zabavení majetku. Při nátlaku používaly úřady také různé provokace, konaly se politické procesy za účasti veřejnosti a probíhala masivní propagandistická kampaň. V roce 1953 existovalo již více než 6 500 JZD spravujících více než dva miliony hektarů zemědělské půdy. Krize sovětského bloku po smrti Stalina sice nakrátko kolektivizaci venkova zabrzdila, ale záhy byla spuštěna její druhá vlna.

Na konci padesátých let existovala již JZD ve více než osmdesáti procentech obcí a hospodařila přibližně na 85 procentech veškeré zemědělské půdy. Tento trend v dalším období pokračoval. Pražské jaro nebylo v této oblasti žádným přelomem. V sedmdesátých letech nastala další etapa proměny venkova, kdy byla slučována družstva do větších celků. Nejznámějším příkladem je družstvo ve Slušovicích, které se stalo výkladní skříní komunistického režimu.

3. Odkud a jak se šířila dezinformace o šíření „amerického brouka“?

V roce 1950 byla spuštěna masivní propagandistická kampaň proti mandelince bramborové, která napadala lilkovité plody (brambory, lilek, rajče, paprika). Označena byla jako „americký brouk“, který byl údajně tajně rozšiřován západními

imperialisty s cílem poškodit československé hospodářství. Na konci června 1950 bylo v novinách publikováno Provolání vlády k boji proti mandelince bramborové, podle něhož rozšiřovali mandelinku bramborovou západní agenti v krabičkách a lahvičkách.

Ve skutečnosti se mandelinka bramborová, která pochází z amerického kontinentu, dostala do Evropy již v 19. století na obchodních lodích. Na československé území se mandelinka dostala ve větším počtu až v létě 1945. Ale již v roce 1939 vydala protektorátní správa první nařízení o sběru tohoto brouka. Nejznámějším projevem kampaně proti „americkému brouku“ se stala kniha výtvarníka Ondřeje Sekory *O zlém brouku Bramborouku* s podtitulem „O mandelince americké, která chce loupit z našich talířů“. Knihu vydalo v roce 1950 Státní pedagogické nakladatelství v nákladu 120 000 výtisků.

4. Kdo a proč organizoval tzv. odpolední čaje?

Odpolední čaje se nazývaly oblíbené hudební a taneční zábavy, které se konaly od druhé poloviny padesátých let v mnoha městech. Určeny byly pro mládež, konaly se většinou v sobotu odpoledne (do roku 1968 byly soboty pracovní a ve školách se v dopoledních hodinách učilo).

Název vznikl podle tradiční přestávky na čaj o páté hodině („čaj o páté“), kdy většinou zábava začínala. Odpolední čaje pořádaly často svazácké organizace. Konaly se v kulturních domech a kavárnách, kde mládež tančila na živou hudbu.

5. Proč se mládež na vesnicích scházela často právě na autobusových zastávkách?

Na autobusových zastávkách se mládež na vesnicích scházela z nedostatku jiných vhodných prostorů. Zastávky tehdy nebyly otevřené, takže poskytovaly soukromí. K dispozici zde byly lavičky a pouliční osvětlení.

6. Kdo provozoval pojízdné prodejny? Kdy tento způsob prodeje zanikl?

Pojízdné prodejny se objevily v komunistickém Československu již na konci čtyřicátých let. Jednalo se zpočátku o prodejny s textilem. V padesátých letech provozoval pojízdné prodejny Ústřední svaz spotřebních družstev v Praze, který vznikl na základě zákona č. 53/1954 Sb., o lidových družstvech a družstevních organizacích. Po roce 1954 přijala jednotné označení „Okresní lidové spotřební družstvo Jednota“.

S pomocí družstevních pojízdných prodejen byly zásobovány nejen odlehlé vesnice, ale také v sezóně rekreační oblasti. V polovině sedmdesátých let zásobovalo venkov okolo 700 pojízdných prodejen. Jejich výrazný útlum nastal v devadesátých letech v souvislosti s postupným rozšířením supermarketů i v menších městech.

Otázky vypracoval:

Petr Blažek, historik

Doporučená literatura:

BLAŽEK, Petr – JECH, Karel – KUBÁLEK, Michal a kol.: *Akce K. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty.* Česká zemědělská univerzita v Praze – Pulchra, Praha 2010.

BLAŽEK, Petr – KUBÁLEK, Michal (eds.): *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti.* Dokořán – Česká zemědělská univerzita v Praze, Praha 2008.

BLAŽEK, Petr: Počty nuceně vystěhovaných selských rodin v Československu 1948–1960. In: ROKOSKÝ, Jaroslav – SVOBODA, Libor (ed.): *Kolektivizace v Československu.* ÚSTR, Praha 2013, s. 229–243.

BLAŽEK, Petr: *Rozkulačeno! Půlstoletí perzekuce selského stavu.* Národní zemědělské muzeum – ÚSTR, Praha 2016

KOČIAN, Jiří (ed.): *Tematická příručka k československým dějinám 1948–1989*. I., II. a III. svazek, Ústav pro soudobé dějiny AV, Praha 2021.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*. I. a II. svazek, Academia, Praha 2011.

Odkazy:

eSbírky (portál určený k online prohlížení digitalizovaných sbírkových předmětů českých muzeí a galerií)

www.esbirky.cz

Příběhy bezpráví (projekt vzdělávacího programu Jeden svět na školách společnosti Člověk v tísni)

www.pribehybezpravi.cz

Retro muzeum Praha

www.retromuzeumpraha.cz

Totalita.cz

www.totalita.cz

Ústav pro studium totalitních režimů

www.ustrcr.cz

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

www.usd.cas.cz

Poslední aktualizace: 10/2022